

ХОЛІСТИЧНИЙ ПІДХІД В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

A HOLISTIC APPROACH IN THE MANAGEMENT OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

Основи холистичного підходу були закладені дослідниками, які в далекому минулому зосереджувалися на пізнанні світу та закладенні основ підтримання життєдіяльності людського організму. Фундаментом холистичного підходу є здатність формування цілісного уявлення про усі процеси, які відбуваються стосовно певної соціально-економічної системи. Цілісне бачення усіх процесів створює підґрунтя для контрольованого перебігу подій із можливістю досягнення поставлених цілей. Поточні ускладнені умови ведення бізнесу актуалізують застосування холистичного підходу і стосовно управління економічною безпекою підприємства. Сформовані засади, які покладаються на існуючий досвід застосування холистичного підходу, визначають характер змін, котрі необхідно здійснити стосовно управління економічною безпекою підприємства, зокрема в частині розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення через розширення інформаційного поля та постійне покращення цифрових компетенцій суб'єктів безпеки.

Ключові слова: холистичний підхід, управління, економічна безпека підприємства, загроза, цілісне бачення.

The foundations of the holistic approach were laid by researchers who, in the distant past, focused on learning about the world and laying the foundations for maintaining the vital activity of the human body. The basis of the holistic approach is the ability to form a holistic view of all processes that occur in relation to a certain socio-economic system. A holistic vision of all processes creates the basis for a controlled course of events with the possibility of achieving the set goals. The current complicated business conditions actualize the application of a holistic approach in relation to the management of the economic security of the enterprise. The purpose of the study is to consider the historical foundations and modern practice of applying a holistic approach to further clarify the methodological principles of managing the economic security of the enterprise. In order to form the methodological principles of the application of the holistic approach in the management of the economic security of the enterprise, the following methods were used: induction and deduction, comparison and systematization – in the study of the essential characteristics of the term "holistic approach"; synthesis and analysis – to highlight the characteristic features of the holistic approach; morphological analysis – to specify changes in the management of economic security of the enterprise, which must be implemented in accordance with the principles of applying a holistic approach; graphic – for visual representation of theoretical and methodical material; abstract-logical – for theoretical generalizations and research conclusions. The existing practice of security activities in the conditions of Ukrainian enterprises is characterized, which involves clear compliance with the instructions in matters of response to the occurrence of losses and damages, which are reflected in analytical documents over a long period of time. The fact of the low effectiveness of such an approach due to significant resource costs and the inability to maintain a constantly required level of security in conditions of high dynamics and periodic changes in the priority of the influence of threats has been proven. The established principles, using the existing experience of applying a holistic approach, determine the nature of changes that must be made in relation to the management of the economic security of the enterprise, in particular in terms of the development of information and analytical support through the expansion of the information field and the constant improvement of the digital competences of security subjects.

Key words: holistic approach, management, economic security of the enterprise, threat, holistic vision.

УДК 658.14:65.012.8

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.8-39>

Штангрет А.М.

д.е.н., професор,
завідувач кафедру
фінансово-економічної безпеки,
обліку і оподаткування,
Українська академія друкарства

Кавин О.М.

аспірант кафедри
фінансово-економічної безпеки,
обліку і оподаткування,
Українська академія друкарства

Shtangret Andriy

Ukrainian Academy of Printing

Kavyn Olga

Ukrainian Academy of Printing

Постановка проблеми. COVID-19 як пандемія, що суттєво вплинула на розвиток світової економіки та спровокувала соціальне збурення й політичну нестабільність практично в усіх країнах, загострила проблему функціонування й українських підприємств, зокрема через необхідність часткового чи повного переходу на віддалену зайнятість працівників, більш активного застосування інструментів цифрового маркетингу, врахування зниження купівельної спроможності й зміну структури попиту зі сторони вітчизняних споживачів. Завершення пандемії в інших країнах дозволила товаровиробникам ефективно використовувати набутий досвід, в тому числі для покращення конкурентних позицій у порівнянні із тими, які не змогли адаптуватися до нових умов ведення господарської діяльності. Для українських підприємств ситуація ускладнилася початком

широкомасштабного наступу військ країни-агресора із масовими ракетними ударами по усіх регіонах з руйнуванням критичної інфраструктури, зокрема генеруючих та передавальних складових паливно-енергетичного комплексу. Відтак питання виживання бізнесу в постійно змінних критично складних умовах залишається актуальним, що вимагає приділення максимальної уваги проблемі розроблення засад управління економічною безпекою підприємства, в тому числі на основі застосування холистичного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема застосування холистичного підходу перебувала в полі зору таких науковців як І. Корчинський [1], М. Караїм [5], К. Келлер [2], Ф. Котлер [2], А. Павленко [2], М. Пушкаренко [3], В. Чобіток [4], С.-Г. Чура [1], І. Штангрет [5], J. Smuts [6] та інші. В своїх наукових розвідках перелічені

та інші дослідники зосереджувалися на пошуці варіантів застосування холізму для досягнення кращих результатів у порівнянні із традиційними підходами, зокрема в управлінні на мікрорівні.

Формування цілей статті. Мета дослідження полягає в розгляді історичних підвалин та сучасної практики застосування холістичного підходу для подальшого уточнення методичних засад управління економічною безпекою підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. В основі сучасного розуміння суті холістичного підходу лежить термін грецького походження «ὅλος», який змістовно наближається до загальноживаного сучасниками поняття «ціле», тобто певна цілісність, що об'єднує в собі елементи, що можуть існувати лише в межах цієї сукупності. Сучасна наука доводить, що об'єднуючою складовою для усього живого на планеті є ДНК, коли в минулому існували дещо відмінні погляди, розгляд яких забезпечує можливість застосування холістичного підходу у вирішенні різного роду проблем, зокрема і стосовно управління економічною безпекою підприємства. До виникнення й становлення холізму водночас причетні філософи та ті особи, які закладали засади сучасної нетрадиційної медицини. Так, відомими стало висловлювання Геракліта в якому він пояснював зв'язок між кожною окремою складовою і тією сукупністю, до якої вона відноситься. Платон, у свою чергу, наполягав, що ціле містить певну кількість елементів, але не є їх сумою, тобто воно є більшим, а відтак його доцільно розглядати і стосовно будь-якої живої істоти в ракурсі фізичного і духовного єднання. Гіппократ в якості первинної та універсальної одиниці всесвіту розглядав людину.

Медичні основи холізму були закладені ще в часи імператора Хуань Ти, який правив в Китаї у 4 тис. до н. е. В цей період була поширена практика, коли будь-яку недугу лікували шляхом поєднання споживання ліків, приготування на основі трав, із фізичними вправами та зосередженням на особистому відновленні духовної гармонії. Тобто, будь-яка хвороба розглядалася з позиції тимчасової чи більш суттєвої втрати зв'язку між фізичним й духовним світом, а одужання передбачало гармонізацію, повернення до природних начал, відновлення дисципліни духу.

Певне поєднання філософських й медичних основ холізму здійснив Сократ, наполягаючи, що «...неможливо приступити до лікування ока, не думаючи про голову, або лікувати голову, не думаючи про увесь організм, так неможливо лікувати тіло, не лікуючи душу» [3, с. 13–14]. Попередньо можна стверджувати, що таке трактування має практичне застосування і в питання забезпечення економічної безпеки підприємства, адже ліквідація будь-якої однієї загрози не може здійснюватися без цілісного бачення поточного рівня безпеки,

даних щодо ресурсної основи захисних заходів, прогнозів щодо зміни впливу такої загрози та бачення загалом перебігу подальших подій. Тобто, суб'єкти безпеки не повинні концентруватися на вирішенні однієї із багатьох проблем, а мати розуміння суцільного розвитку ситуацій і уже на основі цього робити зважені кроки, встановлюючи критерії та оцінюючи результати загалом стосовно рівня економічної безпеки підприємства, а не відносно окремого фрагменту дій в межах безпекової діяльності.

Розвиток холізму відбувався з різною інтенсивністю через конкуренцію із становленням науки і проявлявся у поширенні філософської концепції бачення світу та практичним застосуванням холістичної медицини, що була антиподом традиційного підходу, в якому домінували погляди хірургів щодо необхідності безпосереднього втручання в організм для підтримання видалення частини чи загалом хворого органу. Натхненниками поширення холізму можна вважати Й. Гете, який розробив метод пізнання, що спирався на цілісне бачення навколишнього світу, М. Вертгеймера, котрий довів важливість творчого мислення для пізнання середовища існування через можливість початкового сприйняття усього навколишнього як цілого із наступним подібненням та пошуком зв'язку.

Першість у застосуванні терміну «холізм» належить Я. Сметсу [6, с. 24], який доводив, що із застосуванням холістичного підходу теорія Дарвіна стає більш зрозумілою, а ключове – не лише забезпечує сприйняття міжвидового виживання, але й розвитку кожної особистості у сучасному динамічному світі. Становлення холістичного підходу пов'язано із розвитком двох напрямів, тобто «семантичного холізму», який орієнтований на з'ясування сутності окремого елемента через встановлення змісту його зв'язків із іншими складовими усієї сукупності, та «змістового холізму», що уможливує отримання вичерпної інформації щодо певного елемента на основі зведеної інформації відносно інших. Оминаючи розгляд надбань сучасних науковців стосовно поширення холіцизму, зазначимо, що застосування холістичного підходу в економіці стало можливим завдяки К. Уілбергу, зокрема тому поступу, який був здійснений завдяки йому в реалізації інтегрального підходу. Яскравим прикладом вдалого застосування холістичного підходу можна вважати доробок А. Маслоу у вигляді його піраміди пріоритетності задоволення окремих потреб. А. Маслоу в ієрархічному впорядкуванні загроз відштовхувався від їх цілісного бачення стосовно певної особи.

В поточних умовах застосування холістичного підходу чітко прослідковується в маркетингу, чому сприяли напрацювання Ф. Котлера, які дали змогу спочатку розробити теоретичні засади, а надалі

і набули широкого практичного застосування у вигляді холистичного маркетингу. У розумінні Ф. Котлера досліджуваний підхід надає можливості «...визначити й збалансувати різні компетенції та труднощі маркетингової діяльності за допомогою їхнього поєднання під однією загальною компетенцією» [2, с. 35], що створило основу виділення та комплексного застосування таких складових холистичного маркетингу як «...інтегровану, внутрішню, соціально-відповідальну та маркетингу взаємовідносин» [2, с. 37].

Вдалий досвід реалізації холистичного підходу в маркетингу підштовхнув економістів до розширення сфер застосування із відповідним формуванням необхідного теоретичного базису. Так, В. Чобіток сформувала холистичну парадигму, яка «...тісно пов'язана із системним підходом до управління підприємством, тобто формування позиції у філософії і науці з проблеми співвідношення частини і цілого, яка виходить із якісної своєрідності цілого по відношенню до його частин» [4, с. 188]. Реалізація впровадження холистичного підходу відбувається і в питаннях здійснення управління на мікрорівні, зокрема через можливість «...надання переваги залученню усіх учасників до розроблення та реалізації управлінських рішень; відсутність потреби деталізації системи, а сприйняття її цілісною, попри будь-який рівень складності та наявності відмінностей в окремих складових; підтримання зворотного зв'язку; зменшення відстані у взаємовідносинах між управлінським персоналом та іншими групами працівників підприємства; децентралізація» [5]. Наведений перелік нових можливостей є корисним в умовах високої динамічності зміни ситуації, яка потребує розроблення й прийняття управлінських рішень, в тому числі і суб'єктами безпеки.

В безпекознавстві наявні лише фрагментарні роботи стосовно застосування холистичного підходу. Серед окремих можна виокремити позицію І. Коринського та С. Чури, які вибудовують теоретичну основу здійснення холистичного управління економічною безпекою підприємства як «...діяльності спрямованої на створення оптимальних умов функціонування та розвитку підприємства шляхом прийняття та реалізації управлінських рішень виходячи із цілісності сприйняття та прогнозування динаміки внутрішньогосподарських процесів, змін у зовнішньому середовищі функціонування, впливу викликів, ризиків та загроз, наявності ресурсного й організаційного забезпечення та взаємодії із зовнішніми суб'єктами безпеки» [1, с. 47]. В рамках такого бачення прослідковуються базові засади холицизму із наступним осучасненням та врахуванням специфіки безпекової діяльності на українських підприємствах. Поруч з цим, останній події у формі пандемії та військових дій на території нашої країни створюють

основу для уточнення такої базової позиції із доповненням для більш ширшого впровадження у практику.

Вважаємо за доцільне відштовхнутися від існуючої практики здійснення безпекової діяльності, коли суб'єкти безпеки керуються наперед розробленими чіткими інструкціями стосовно подій, обставин, змін, які певним чином впливають на поточний рівень економічної безпеки. У відповідності до ситуації здійснюються заходи щодо гальмування негативного впливу однієї із загроз із наступною ліквідацією наслідків. Поштовхом до задіяння механізму захисту виступають втрати й збитки, що фіксуються в аналітичних звітах та фінансовій й статичній звітності. Така активність у відповідь на факт зміни рівня безпеки за однією із функціональних складових економічної безпеки підприємства дозволяє підтримувати життєдіяльність системи із витратою значних ресурсів, тобто фактично на засадах «латання дірок». Застосування холистичного підходу відкриває нові можливості, що дозволяють не лише більш раціонально застосовувати безпековий потенціал, але реагувати завчасно і не допускати виникнення загроз та/або реалізовувати адаптаційні процедури з мінімальною зміною рівня безпеки. Такі міркування спираються на уточнення ключових засад застосування холистичного підходу в управлінні економічною безпекою підприємства, які нами подано на рис. 1.

Авторська позиція різниться від традиційного підходу в управлінні економічною безпекою підприємства орієнтацією на першочергове цілісне бачення процесу безпекової діяльності із наступним цілеспрямованим впливом на внутрішні об'єкти безпеки та зміну взаємодії із суб'єктами навколишнього середовища виходячи із стратегічних цілей, поточної ситуації та розуміння можливих сценаріїв розвитку подій. Тобто, не йдеться про намагання ліквідувати кожен наступну загрозу на основі витрачання усіх наявних ресурсів із подальшою констатацією неспроможності загалом забезпечити необхідний для виживання бізнесу рівень безпеки. В поточних умовах виділення ресурсів на безпекову діяльність є доволі обмеженим. Попри відхід від забезпечення на основі «залишкового принципу» через усвідомлення важливості ресурсної підтримки активності суб'єктів безпеки, втрати через пандемію та військові дії вимагають застосування загалом режиму максимальної економії, що стосується і безпекової діяльності. Відтак лише у випадку цілісного бачення змін в рівні безпеки кожної функціональної складової та формування комплексу заходів, які відповідають економічній стратегії розвитку підприємства, можливими стають результативні дії суб'єктів безпеки. Наявна сьогодні тенденція до розроблення механізмів в межах кожної окремої функціональної складової

Рис. 1. Засади застосування холістичного підходу в управлінні економічною безпекою підприємства

Джерело: сформовано авторами

доцільно сприймати лише в якості поступу в безпекознавстві, але не шлях вирішення окремих проблем поза увагою до загального процесу безпекової діяльності.

Результативність застосування холістичного підходу визначається рівнем здійснення інформаційно-аналітичного забезпечення, яке повинно бути трансформовано на основі відходу від поточного моніторингу фінансових показників діяльності підприємства на користь відстеження «слабких» сигналів із максимально широким інформаційним полем, яке має складатися із внутрішньої та зовнішньої частин. Реалізація холістичного підходу потребує інформаційного підґрунтя, відтак суб'єкти безпеки повинні бути перш за все аналітиками, які на основі «слабких» сигналів будуть формувати цілісне бачення фактичного стану та можливих необхідних змін в безпековій діяльності. Такий поступ вимагає приділення належної уваги питанням систематичного покращення цифрових компетенцій суб'єктів безпеки через необхідність виловлювати «слабкі» сигнали, які сьогодні поширюються в інформаційному полі. Значні обсяги інформації потребують створення системи, яка б

уможливлювала отримання даних, їх перевірку, опрацювання, адресне скерування та зберігання.

Висновки. Складно прогнозований перебіг подій ускладнює безпекову діяльність в межах кожного підприємства через подальше застосування практики ліквідації загроз, що суттєво впливають на рівень економічної безпеки. Ресурсна обмеженість та висока динаміка в появі нових загроз фактично паралізує дії суб'єктів безпеки, коли реалізується активність в хаотичному порядку із наступною низькою результативністю. Зміна ситуації можлива через застосування холістичного підходу, який передбачає формування цілісного бачення стосовно усіх процесів, які мають місце у внутрішньому й навколишньому середовищі діяльності підприємства із подальшим розробленням й застосуванням комплексного підходу у виборі варіантів реагування не на наслідки, а причини зрушень, які певним чином впливають на безпеку бізнесу. Окреслені засади використання холістичного підходу створюють необхідну основу для подальшого формування теоретичного базису із розробленням концепції, яка б могла бути застосована в практиці українських підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Корчинський І.О., Чура С.-Г.Т. Теоретичні основи холистичного управління економічною безпекою підприємства. *Держава та регіони*. 2020. № 5. С. 45–49.

2. Котлер Ф., Келлер К., Павленко А. Маркетинговий менеджмент. Київ : Вид-во «Хімджест», 2008. 720 с.

3. Пушкаренко М.О. Мудрість віків: вибр. афоризми. Київ : Богдана, 2009. 120 с.

4. Чобіток В.І. Методичні аспекти забезпечення управління холистичним розвитком підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2020. № 69. С. 181–192.

5. Штангрет А.М., Караїм М.М., Штангрет І.А. Стратегічне управління економічною безпекою підприємства. *Прийазовський економічний вісник*. 2019. № 6(17). URL : http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/6_17_ukr/45.pdf (дата звернення: 26.11.2023).

6. Smuts J.C. *Holism and Evolution*. London: Macmillan, 1926. 220 p.

REFERENCES:

1. Korchynskiy I.O., Chura S.-H.T. (2020) Teoretychni osnovy kholistychnoho upravlinnia ekonomich-

noiu bezpekoiu pidpriemstva [Theoretical foundations of holistic management of economic security of the enterprise]. *Derzhava ta rehiony* [State and regions], no. 5, pp. 45–49.

2. Kotler F., Keller K., Pavlenko A. (2008) *Marketingovy menedzhment* [Marketing management]. Kyiv: Vyd-vo «Khimdzhest». (in Ukrainian)

3. Pushkarenko M.O. (2009) *Mudrist vikiv: vybr. Aforyzmy* [Wisdom of the ages: select. aphorisms]. Kyiv: Bohdana. (in Ukrainian)

4. Chobitok V.I. (2020) *Metodychni aspekty zabezpechennia upravlinnia kholistychnym rozvytkom pidpriemstv* [Methodical aspects of ensuring the management of holistic development of enterprises]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti* [Herald of the economy of transport and industry], no. 69, pp. 181–192.

5. Shtanhret A. M., Karaim M. M., Shtanhret I. A. (2019) *Stratehichne upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva* [Strategic management of economic security of the enterprise]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk* [Pryazovsky Economic Bulletin], no. 6(17). Available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/6_17_ukr/45.pdf (accessed November 26, 2023)

6. Smuts J.C. (1926) *Holism and Evolution*. London: Macmillan.